

(69a) Aucomm[encemen]t du siècle dernier il y avait à Livourne une imprimerie arménienne et on y publia quelques livres d'Eglise, une grammaire, une logique et autres ouvrages. Mais les caractères, poinçons et matrices étaient fort mauvais et sortis d'une main peu habile. On les abandonna au bout d'un certain temps. Présentement il n'existe point d'imprimerie arménienne à Livourne.

Cepend[ant] les caractères arméniens avec lesquels on imprima à Londres en 1736 l'histoire de Moïse de Chorène, en arménien et en latin, ont été vendus; ils passèrent de main en main et parvinrent en 1791 dans celles du curé arménien actuellement à Livourne; il avait l'intention de les envoyer aux religieux arméniens du Mont Liban. Mais il les garda pour lui et il parait qu'il les possède encore actuellement. Les lettres minuscules n'y sont pas bien complètes et les majuscules manquent entièrement.

CHAHAN DE CIRBIED

Avril 1811.

(En fin au prochain numéro)

(69բ) Անցեալ դարուն սկիզբը Լիվորնոյի մէջ կար հայկական տպարան մը, եւ հոն տպագրեցին քանի մը եկեղեցական գրքեր, քերականոսութիւն մը, արամաբանութիւն մը եւ ուրիշ գործեր, իսկ զգրկերը հայր եւ մայր ստանբըլ շատ գէշ էին եւ անճարտար ձեռքէ մը ելած։ Ատեն մը ետքը զանոնք մկկիի դրին։ Այժմ Լիվորնոյի մէջ հայկական տպարան չկայ։

Սակայն հայկական տառերը որով 1736ին Լոնտոնի մէջ տպագրեցին Մովսէս Ստեփանյանի պատմութիւնը՝ հայերէն եւ լատիներէն՝ ծախուեցան ձեռքէ ձեռք անցնելով։ Լիվորնոյի այժմեան հովիւին ձեռքն ինկան։ մտադիր էր զանոնք դրիկէ Լիբանանի հայ կրօնաւորներուն, բայց ջոովը պահեց եւ կ'երեւայ թէ իր քովն են մինչեւ հիմա, Հասարակ տառերը ամբողջ չեն եւ գլխատառերը բոլորովին կը պակսին։

ՇԱՀԱՆ ՋՐՊԵՏ

Ապրիլ 1811

(Մնացեալը յայտդի քիւով)

ՀՆԶԵԱԿ

Ջրմուռան պայծառ երկընթին մէջէն
կը սահի քնքուշ լուսինը ոսկի,
Ու խաղաղ օդին մէջ՝ լուռ, մեղմակի,
Անոր ջինջ շողերը կը պաղպաղին։

Գեառնին, երեկուան մութ անձրեւներէն
ճոռաւ, կը փրէ ջրեղջիւնր ազատ,
'Ի այդ հայլիներուն մէջ՝ շարժուն 'ւ աղօտ
Լուսինն դէմքն անդին, բերապատկօրէն

Կրկնուած, բեկբեկ ու ծամածռած,
Կ'եղծուի, կը պղծուի ու կը աղցեղայ,
Կը դռնեկանայ լընորն ամօթիւթած։

Ո՛վ սուրբ Դոնալ, ջուր լոյսդ ալ աղւոր
Կ'աւրբի այսպէ՛մ՝ երբ հայելանայ
Ամբոթին ծրփուն հոգւոյն մէջ պղտոր։

ՏՅՐԱԿԻՏ

ՄԻՍԱԲԵԱՆԻ „ՍՈՓԻԱՆ“

Այս գրութիւնը զոր Միսաբեան ինքն իսկ
«Վէպ» է անուանած եւ զոր իբր այդ կը հը-
րատարակենք, վէպ մը չէ՝ բառին բուն ի-
մաստով ալ տեսակ մը փանթեզի, անգլիացի
«Լամբրիսթի»ներուն կա-գ մը գրուածքներուն
պէս ուր խոր զգացումն ու կտակը, լուրջ
խորհրդածութիւնն ու զուարթամտութիւնը
իրարու կ'ընդելուելուն, Շատ հետաքաշա-
բար դէպքերը որ կը պատմէ Միսաբեան,
հնարովի են ծայրէ ծայր, բնութանկան, ընկե-
րական, կրթական, գեղեցկապիտական, ազգա-
յին հարցերու մասին իր մտածումներն արտա-
յայտելու համար ցերիւրուած։ Ամբողջութիւնը
հաւասար չէ՝ կան հոն տկար մասեր, քանի մը
ազգայական կտորներ անձերը զոր ցոյց կու-
տայ Միսաբեան, Սոփիա, Ուլալ եւ իրենց զա-
ւակները, ամենքն ալ կը խօսին ինչպէս Մի-
սաբեան ինքը պիտի խօսէր, կամ թէ Միսաբ-
եան է որ միշտ կը խօսի անոնց իւրաքանչիւրի
կողմէն՝ իր ունով, իր հեղւով, իր լեզուով։

տղոց աղօթքը, որով գրութիւնը կ'աւարտի, ամենազոգարիկ կոտոր մըն է, և ամարթիւնի արժանի քերթուած մը, բայց ոչ մէկ մանկիկ կարող չէ եղած երեքը աշպիտի աղօթք մը յղանալ եւ աղքատ բար ր լեզուով զայն արժայատել, Գաղափարապաշտ մտածող-քանաստեղծի մը գործն է այդ, Այդ քանի մը թեթեւութիւնները զոր կը նշանակենք, կ'անհետանան հոն յայտնուող մտածման ու ձեւի հոյակապ յատկութիւններուն քով, այս գրութեան մէջ կան հատուածներ որոնց նման վին, քըն՝ քոյ, ագնիւ, էջեր շատ քիչ կրնանք հաշուել հայ դրականութեան մէջ:

Ձեռք գիտեր թէ այս գրութեան վրայ ինչպէս է երեքը, Մեր ձեռքն անցած է ընդօրինակութիւն մը հեղինակին ձեռագրէն, կը կարծենք թէ կան քանի մը հատուածներ որ զը պակսին, եւ քանի մը բառերու ճիշդ օրինակուած ըլլալուն մասին ապահով չենք: — Գրութեան թուականը յայտնի չէ, ակնհերեւ է միայն որ ան խմբագրուած է Փարիզի մէջ, ուր Միսաքեան ապրած է երկար տարիներ:



ՆԱԽԱՐԱՆ

Ի՞նչ է այն, մարդկային ազգին ժամանակակից՝ աներեւոյթ խեղդատա՛կը մի բնեմ, բազմաանճար ոգին թէ մտացածին հեղինուա՛քաղը, որ մերթ ընդ մերթ եւ երբոր ընաւ չես ակնկալել, զբաղանաջդ մէջ՝ ուշադրութիւնդ ետեւ կամ առաջ՝ ճամբուղ վրայ եւ տագնապներուդ առեւնը յանկարծ գէմդ գուզայ չգիտես ո՛ւրիշ, եւ ամէն հայուն է ու մէկն հաւանականութիւնէ ապոստամբ ձախողուածով մը սիրտդ բեկանելով կ'անցնի կ'երթայ չգիտես ո՛ւր, եւ որդիք ճարդկան անիկա «գիպուած» կը յորջորջեն, կամ ըստ լեզուաց լեզուաց հանգէտ բառերով կ'անուանակոչեն: Ես՝ այս իմանալի չակը կամ ցնորքն իր ըզգայի արդիւնքէն, կը ճանչնամ, ինչպէս որ նոյն իսկ միտքս ալ ուրիշ եղանակաւ չեմ կրնար ճանչնալ ու ապացուցանել: Եւ անոր ազդեցութիւնն յաճախ զգացած, հակառակու-

թեան փորձն առած, եւ երբ՝ մն ալ նպատաւոր արդիւնքը վայելած ըլլալովս՝ չեմ կրնար իր ճշմարտութիւնն աւանալ, ինչպէս որ մտացա խորհուրդները թղթի վրայ մարմնացած տեսնալէս ետեւ՝ չեմ կրնար մտացա զոյուութիւնը ժխտել:

Թէ որ Յունաստանի առապելական ժամանակաց մէջ ծնած, եւ մանաւանդ զից ազգաբանութիւնն յերիւրող բանաստեղծնեւրէն՝ Երողտներէն՝ մէկն եղած ըլլալ, եւ անիկա բաղդին հուպիտն է կ'ըսէի, կամ լաւ եւս՝ Դիպուածն Անպարար կամ Ձեռնածու դէք անուանելով՝ զինքն աճպարարի կերպարանօք եւ հանդերձանօք կը նկատէի, որ մարդիկ ու դէք զարմացնելու համար դիւթական մակառան. օգն ալ ձեռնարը բախելով՝ ծաղիկ եւ աղամանդ կը ցոլացնէ յեղակակ, եւ ձախովը զարկած առեւնը փուշ եւ պիտակ կը թռցունէ:

Ձարմանալ է թէ ի՞նչպէս յունական աշխոյժ արգասաւոր եւ ամենակազմ երեւակայութիւնը՝ որ դիցական ամենազան եւ սքանչելի նկարներով լեցուց երկինք եւ երկիր, այն որ նոյն իսկ բաղդին ալ ալլեւայլ պատկեր, հաստեղ, զարդ ու հանդերձանք ընծայեց, զիպուածին ուրուարդն մը անգամ չի տալով՝ առաւել զարմանալի է թէ ի՞նչպէս՝ բաղդին մեհեհանեւրուն զիմացը գէթ մէյմէկ անձածկովթ բաղդին ալ Դիպուածը չունեցաւ, Բաղդին ամէն տեղ զիցական պաշտօն, խուրճ եւ ուղեքճ, հայցուած ու պաշտատեք ընկալաւ, իսկ զիպուածը որ ի յաւիտենից ամենուն բերանն էր, ոչ մեհեհն եւ ոչ աստուածական չպաշտօնի, եւ օչ իսկ անպաշտօն աստուածութեան կամ աստուածային անուանակոչութեան արժանացաւ:

Եւ սակայն՝ դիպուածն աննշան, ապարդիւն եւ անպէտ անուն մը չէր բերնէ բերան պըտըտած առեւնը. անիկա մինչեւ ցոյսօր բազմցին պէս՝ իր գործերովը կը յիշուէ, եւ կրնար ան բաղդին հետ չլիթիւն, թէ որ անչփութիւն տարբերութիւններ մէկը միւսէն չգանաղանէին, չանջրպետէին: — Բաղդը՝ խելքին փլածն ընող չառլ տիբուհույ մը նման ինքնիշխանաբար կը պարզեւէ կոյր զկուրայն, եւ տիբուհույ յեղամտութեամբ՝ նոյնպէս կոյր զկուրայն եւ խարդախաբար ետ կ'առնէ տուածը: Այս անկալուն եւ յեղեղուկ փոխադրութեանն ու անխորհուրդ պարզեւաբաշխութեանը նշանակի համար չէ՞ որ առ հասարակ